

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВОЛОНТЕРСТВА В ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОГО ЕКОЛОГІЧНОГО РУХУ ТА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено з'ясуванню питання, як реалізовується принцип волонтерства в організації спільної діяльності громадського екологічного руху та загальноосвітньої школи. Аналізується сутність понять «волонтерство», «громадський рух», «екологічне волонтерство». З'ясовуються особливості застосування тренінгових занять щодо виявлення рівня готовності дітей до волонтерської екологічної діяльності. Акцентовано увагу на правилах, яких слід дотримуватися при організації роботи з волонтерами-підлітками. Наводяться приклади ефективної волонтерської роботи, що здійснюється за участі представників громадського екологічного руху та загальноосвітніх шкіл у різних регіонах України.

Ключові слова: волонтерство, волонтери, громадський рух, екологічне волонтерство, громадський екологічний рух, екологічна діяльність, підліток, екологічна освіта, екологічне виховання.

The article is devoted to finding out how the realization of the principle of volunteering in the organization of joint activities of public environmental movement and secondary schools. We analyze the nature of the concepts of "volunteerism", "social movement", "environmental volunteering." Analyzed features use training sessions to identify the readiness of children to environmental volunteer activities. The attention on the rules to be followed when organizing volunteer work with teenagers. Examples of effective volunteer work, carried out with the participation of representatives of civil environmental movement and secondary schools in different regions of Ukraine.

Keywords: volunteer, volunteers, social movement, environmental volunteerism, public environmental movement, ecological activities, teenager, environmental education, environmental education.

Сучасний екологічний стан довкілля в Україні викликає необхідність радикальних змін і переосмислення змісту та організації екологічної освіти й виховання, природоохоронної, натуралістичної, експериментально-дослідницької діяльності учнівської молоді.

Екологічне виховання повинне допомагати у виробленні екологічного стилю мислення, екологічної культури підростаючого покоління. Цьому сприяє організація спільної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів і громадських екологічних організацій з метою формування в учнів екологічного мислення [2; 1].

Оволодіння екологічними знаннями покликане формувати у дітей нову екологічну свідомість, нові знання й уміння, які б сприяли виходу України з екологічної кризи шляхом сталого розвитку суспільства. Дієвою формою екологічного виховання є залучення учнів до активної волонтерської діяльності, що можна реалізувати за сприяння різних організацій громадського екологічного руху [2; 3].

Волонтерство є невичерпним джерелом набуття громадянської освіти, дає можливість реалізувати себе у служінні суспільству [1; 5].

Одним із напрямків волонтерської роботи є вирішення екологічних проблем, охорона природи, реалізація екологічних проєктів, програм, акцій, у яких активну участь беруть учні. Питання реалізації принципу волонтерства в організації спільної діяльності громадського екологічного руху та загальноосвітньої школи досліджували О. Литвин, А. Львовичкіна, Т. Лях, Л. Соляник, С. Ткач, Н. Янц та інші.

Метою статті як складової нашого дослідження є з'ясування реалізації принципу волонтерства в організації спільної діяльності громадського екологічного руху і загальноосвітньої школи.

Волонтерство – діяльність, спрямована на допомогу іншим, яка здійснюється не заради грошової компенсації, матеріальної користі та не ґрунтується на примусі. Волонтери – це люди, які безоплатно роблять корисні справи або працюють фізично, за згодою, а не з примусу. Волонтери розглядають свою діяльність як інструмент соціального, культурного, економічного та екологічного розвитку [1, 4].

Найбільшою мірою волонтерство проявляється у формі громадського руху, що становить собою масовий рух із суспільно корисними цілями. Громадський рух не передбачає членства, але в ньому є активні учасники (наприклад, екологічний рух «Грінпіс»). Вищим органом є з'їзд (конференція або збори). Постійно діючий керівний орган вибирається колегіально (правління, рада, виконком і т. д.).

Учасники громадського руху можуть не вести постійної роботи, але зобов'язані приєднуватися до спільних заходів руху: акцій протесту проти забруднення оточуючого середовища, ярмарків і аукціонів, виручені гроші від яких можуть піти, наприклад, на збереження рідкісних та зникаючих видів [6, с. 8].

Сьогодні волонтерство набуває масового поширення. Приклади безкорисливої допомоги стосуються екології, соціальної сфери [4, с. 61]. Саме екологічна сфера є сприятливою для прояву здібностей волонтерів. Походи, наукові експедиції, нові знання – широке поле діяльності. Від молоді потрібна лише готовність навчатися. А працювати вона зможе і в групах з охорони природи, і в центрах з вивчення радіоактивних чи інших забруднень, і в різноманітних екологічних програмах [7, с. 46].

Екологічне волонтерство спрямоване на реалізацію проектів охорони навколишнього середовища, що впливають на розвиток екологічної свідомості громадськості та поширення екологічної освіти, допомогу екологічним недержавним організаціям та посилення їх ролі в процесі прийняття управлінських рішень, щодо природокористування, удосконалення методів управління природоохоронними територіями, забезпечення збалансованого розвитку громадян [7, с. 29].

Перш ніж залучити учнів до екологічного волонтерства, варто провести з ними спеціальні тренінгові заняття за участі представників громадського екологічного руху та за сприяння загальноосвітньої школи. Тренінг передбачає виявлення рівня готовності до волонтерської екологічної діяльності, що спонукатиме дітей до еколого-орієнтованої діяльності й, у свою чергу, формуватиме у них особистісне ставлення до життєвого середовища і готовність відповідати за наслідки власної екологічної діяльності [5, с. 129].

Тренінг має бути побудований на принципах активності, партнерського спілкування та екологічності. Перед представниками громадського екологічного руху та вчителями, що проводять тренінг, стоять такі завдання:

- надати знання щодо феномену волонтерства та соціально-психологічних вимог до особистості волонтера;
- надати знання щодо особливостей еколого-орієнтованої волонтерської діяльності;
- надати знання щодо функціонування єдиної системи «людина – довкілля»;
- сприяти усвідомленню учасниками власної відповідальності за розвиток довкілля;
- сформувати в учасників відчуття власної спроможності впливати на екологічну ситуацію;
- сформувати мотивацію до волонтерської екологічної діяльності;
- сформувати вміння та навички екологічної діяльності;
- розвинути особистісні характеристики, що сприятимуть ефективному здійсненню волонтерської екологічної діяльності.

Проведення тренінгу складається з двох етапів. На першому етапі відбувається формування мотивації волонтерської діяльності, на другому – формування волонтерської

діяльності у сфері охорони та розвитку довкілля. Якщо перший етап із долучення до практики волонтерської екологічної діяльності, а саме – формування мотивації, пройшов успішно, то його учасники мають самостійно проявити ініціативу та перейти до діяльності у довкіллі, спрямованій на його охорону і розвиток. Під час формування мотивації волонтерської діяльності тренер проводить із учасниками ігри, бесіди, міні-лекції, спрямовані, перш за все, на усвідомлення необхідності брати участь у діяльності, спрямованій на охорону та розвиток власного життєвого середовища. З цією метою можуть проводитися заходи, розроблені Львовичіною А. М., вказані у таблиці 1.

Таблиця 1

**Програма тренінгу формування соціально-психологічної готовності
до волонтерської еколого-орієнтованої діяльності**

№ з/п	Вид активності	Необхідні матеріали
1.	Вступне слово тренера	
2.	Вправа «Знайомство»	
3.	Бесіда «Екологічна та соціально відповідальна поведінка»	
4.	Міні-лекція «Рівновага»	
5.	Вправа «Малювання соціально пасивного суспільства / соціально активного та еколого-орієнтованого суспільства»	Олівці, фломастери, папір формату А4
6.	Повідомлення «Сучасний стан навколишнього середовища»	
7.	Лекція «Поняття структури та рівнів матеріального середовища в екологічній психології»	
8.	Вправа «Малювання на тему «Моє життєве середовище» та «Життєве середовище, у якому я хотів би жити»	Олівці, фломастери, папір формату А4
9.	Вправа «Що я маю зробити, щоб моє життєве середовище наблизилось до ідеального»	Спеціальні бланки для відповідей кожному учаснику
10.	Бесіда «Волонтерство у сфері охорони і розвитку навколишнього середовища як особлива форма соціальної активності»	Плакат, маркер, скотч
11.	Вправа «Що хорошого я зробив для довкілля безкорисливо?»	
12.	Вправа «Видатний альтруїст, що доклав зусиль до збереження та розвитку довкілля»	Скотч, папір формату А4
13.	Вправа «Особистісні характеристики волонтера, що працює у сфері охорони і розвитку довкілля»	Плакат, маркер, скотч
14.	Заповіді волонтера екологічного руху	
15.	Вправа «Волонтер-чарівник»	Плакат, маркер, скотч
16.	Підбиття підсумків	

Результатом такого тренінгу мають стати:

- усвідомлення сутності волонтерської діяльності у сфері охорони і розвитку довкілля та необхідних вимог до особистості, що здійснює добровільну діяльність;
- підвищення рівня екологічної компетентності;
- сформованість навичок і вмінь, необхідних для волонтерської екологічної діяльності.

Соціально-психологічний тренінг, спрямований на формування готовності до волонтерської екологічної діяльності, також покликаний сформувати екологічну культуру учнівської молоді та спонукати її до подальшої самостійної діяльності, спрямованої на охорону та розвиток довкілля [5, с. 129 – 130].

Волонтерська робота створює організаційно-педагогічні умови для збудження в особистості відповідних внутрішніх протиріч і переживань, впливаючи на її особистісний розвиток, на формування вагомих особистісних якостей, потрібних для здійснення добродійних дій [7, с. 18].

Для волонтерів-підлітків дуже важливими є увага до роботи, яку вони виконують, рівні права у стосунках зі старшими, оцінка не лише з боку дорослих, а й однолітків. Волонтери-підлітки надзвичайно корисні у проведенні ігрових форм роботи, в прес-центрах тощо.

Робота з підлітками потребує врахування кількох важливих правил:

- робота в організації не повинна заважати основному навчанню;
- робота не повинна бути одноманітною;
- у кожній справі має бути місце для прояву їх власної ініціативи і самостійних рішень, а також персональної відповідальності;
- участь у волонтерському русі має бути погодженою із батьками і вчителями;
- робота має бути безпечною, у тому числі для дитячої психіки;
- не варто включати дітей у внутрішні конфлікти організації;
- чітко визначати засоби заохочення, не обіцяти більше, ніж можете зробити;
- демонструвати перспективи діяльності в організації, обговорювати плани на майбутнє;
- не переоцінювати здібності дітей.

В роботі з волонтером-підлітком дуже важливим є створення умов для становлення особистості підлітка, його соціалізації. Найбільш помітні зміни проявляються у процесі самореалізації молодих людей: підвищення рівня самостійності, впевненості у собі, збільшення потреби у самореалізації та усвідомлення власної індивідуальності. Помітні зміни спостерігаються стосовно бажання самоорганізації: самостійність, самоконтроль, розвиток працелюбності. Залучення до волонтерства активізує молодих людей у плані самовизначення. Вони краще усвідомлюють своє місце у сім'ї, колективі, відбуваються зміни щодо самоідентифікації. Підвищується здатність адекватного вирішення своїх завдань у конкретній ситуації [7, с. 86–87].

Волонтерська робота як частина процесу соціалізації дає можливість підлітку включитися до всієї сукупності соціальних ролей, норм і поведінкових стереотипів суспільства. Вона сприяє розвитку різних специфічних соціальних ролей шляхом примірювання їх на себе, порівнювання, вибору: аніматора (організатор, координатор, контролер діяльності з розробки, створення та реалізації різноманітних проєктів; менеджера (його завдання – бачити реальну мету, планувати етапи її досягнення, проводити моніторинг процесу змін та оцінку результатів; залучати громадян до розвитку, навчання засобами сучасних технологій, вирішення наявних проблем; ініціювати участь дітей та дорослих у різноманітних соціальних проєктах; упроваджувати різноманітні масові форми роботи (благодійні акції, фестивалі тощо); представляти інтереси громади в органах влади; вести переговори, встановлювати ділові міжінституційні стосунки. Таким чином, завдяки виконанню волонтерської роботи підліток стає дієздатним учасником суспільних відносин [7, с. 12].

Показовою у цьому відношенні є діяльність Білоцерківської загальноосвітньої школи № 16, де з вересня 2012 року створений екологічний інформаційно-просвітницький центр волонтерського руху. Під час занять підлітки вчать аналізувати екологічні проблеми, висловлювати своє ставлення до них, шукати шляхи їх вирішення, розробляти, організовувати і проводити соціально значимі заходи, екологічні програми. У процесі теоретичної та практичної діяльності у членів волонтерського руху формуються і розвиваються комунікативні навички. За останні кілька років в центрі навчання пройшли 720 учнів, з них 314 отримали посвідчення тренера-волонтера, що дало можливість продовжувати подібну роботу в інших загальноосвітніх закладах [2; 3].

Прикладом ефективної волонтерської роботи є діяльність Міжнародного волонтерського табору, у якому брали участь представники п'яти країн: Словенії, Франції, Італії, Бельгії й України. Основними напрямками роботи волонтерського табору, (в якому перебували учні-волонтери, студенти-волонтери, педагоги), розташованого в Орловщинському лісі на Дніпропетровщині (2004 – 2005 рр.), стали: соціально значима праця (робота групи екологічного спрямування в горах Криму, спрямована на очищення їх від сміття; відбудова дитсадку; археологічні розвідкування; вирубування акацій, які заважали насадженням молодих дерев; організація та проведення експедицій на базі Присамарського біосферного стаціонару ДНУ: перша експедиція відбулася малою річкою Кільчень; друга – п'ята – «Присамар'я – перлина степового Придніпров'я»; шоста – «Стежинами Самарського бору»; сьома – восьма – «Ліси та переліски Присамар'я»; дев'ята – десята – «Екологічна оцінка стану пам'ятника природи Дніпропетровського регіону «Балка Військова»» тощо).

Серед інших форм роботи волонтерів слід відзначити участь у реалізації багатьох міжнародних акцій. Серед них – акція екологічної спрямованості «Марш парків», тема якої «Екологічні проблеми сучасного міста. Парк. Місто. Людина». Була проведена значна робота з благоустрою міського парку імені Л. В. Писаржевського.

У межах міжнародної акції «Посади своє дерево», яка проводиться щорічно в Україні під егідою Президента України, волонтери з числа студентів та учнів м. Дніпропетровська, посадили «Алею героїв» на березі Дніпра в честь героїв-десантників 120-го Гвардійського полку 39-ої Гвардійської дивізії, які загинули під час Другої світової війни.

Окрім міжнародних акцій, волонтери беруть участь і в локальних: щовесни студенти та старшокласники з педагогами факультету психології Дніпропетровського національного університету, з учителями школи № 67 м. Дніпропетровська на острові Слави проводять еколого-патріотичну акцію з упорядкування території та висадження тюльпанів на честь загиблих воїнів-визволителів, котрі форсували Дніпро під час Другої світової війни. Волонтери з підшефними вихованцями дитячого будинку № 1 м. Дніпропетровська щороку висаджують на прилеглій території дитбудинку червоні тюльпани – «Алею героїв» – на честь тих, хто загинув під час форсування Дніпра [7, с. 52–53].

Для активізації волонтерського «зеленого» руху Буковини наразі здійснюється проект «Молодіжне екологічне волонтерство – каталізатор підняття громадянської свідомості» за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні.

Проект спрямовано на активізацію волонтерського руху на Буковині, популяризацію волонтерства серед молоді та формування екологічно орієнтовної поведінки в місцевих громадах шляхом запровадження комплексу інтерактивних заходів просвітницького характеру, покликаних виховати небайдуже ставлення в молоді до проблем довкілля, а в перспективі – сформувати молодіжну волонтерську мережу, яка створюватиме креативний екологічний продукт і впливатиме на громадську свідомість мешканців.

В проекті використовуються інтерактивні методи роботи з молоддю:

- школа волонтерів «Ековектор» – дискусії, диспути, майстер-класи, круглі столи з вивчення зарубіжного досвіду, презентації волонтерських ідей;

- конкурси: есе з екологічної тематики, на кращу екологічну ініціативу, екологічного плаката, екологічної соціальної реклами, фотоконкурс;
- екологічний флеш-моб «Молодь. Екологія. Здоров'я»;
- інформаційно-просвітницька кампанія: буклет «11 кроків «зеленого волонтера», «Зелений календар подій», екологічний щоденник для учнівської молоді.

В результаті проекту побудована платформа для створення регіонального молодіжного ресурсного центру «Ековектор», створюється регіональна молодіжна екологічна мережа та формується банк даних про волонтерські ініціативи та волонтерські вакансії для інституцій громадянського суспільства Буковини.

Цільову аудиторію проекту складають молоді люди віком від 14 до 25 років, учнівська та студентська молодь. Група з 35 волонтерів з усіх районів області пройшла навчання в школі волонтера «ЕКОВЕКТОР» та стала «агентам впливу» серед свого оточення. Волонтери виступають лідерами ініціативних груп молоді, що долучаються до екологічних ініціатив регіону.

Регіональна молодіжна екологічна мережа слугуватиме пропаганді волонтерства в різних сферах громадського життя, серед своїх ровесників і навчальних закладів, поширюватиме кращий досвід волонтерства в засобах масової інформації та світовій інформаційній мережі.

Визнання внеску волонтерської праці у сфері захисту природи є невід'ємною ознакою розвиненого суспільства. У цьому мають брати участь всі. Має бути підтримка і влади, і освітніх закладів, і громадськості [3].

Висновок. Розвиток екологічного волонтерського руху в Україні повинен базуватися на ґрунтовній теоретичній базі. Створення такої бази може бути забезпечене низкою наукових досліджень, які б виявили пріоритетні напрямки, особливості формування моделей екологічного волонтерства в умовах взаємодії громадського екологічного руху та загальноосвітніх шкіл.

Саме науковий підхід до вивчення можливостей розвитку екологічного волонтерського сектору може створити той рівень волонтерства, який впливатиме на формування позитивного іміджу та високого статусу волонтера-еколога. Кожну дитину, яка не є байдужою до того, що відбувається з оточуючим середовищем в межах її міста, села, області, можна вважати потенційним волонтером, готовим прийти на захист природи, а школа та громадські екологічні організації покликані надавати всебічну підтримку і допомогу в організації такої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волонтер. Хто він?: інформ. бесіда для читачів-учнів серед. шк. віку / Київ. обл. б-ка для дітей; матеріал підгот. С. В. Ткач; ред.-уклад. Л. П. Соляник; ред.-упоряд. О. М. Литвин. – К., 2012. – 14 с. – (Серія : «В країні цікавих уроків»).
2. Довідка про стан екологічного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах міста [Електронний ресурс] / Сектор виховної роботи та позашкільної освіти управління освіти і науки Білоцерківської міської ради – Режим доступу <http://bilatserkva-povsector.edukit.kiev.ua>
3. Коняк М. Волонтерство як спосіб активізації участі молоді у вирішенні соціально-економічних проблем громад та регіону [Електронний ресурс] / Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування – Режим доступу <http://buk-visnyk.cv.ua/hromadske-suspilstvo/194/>
4. Лях Т. Л. Історичні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном // Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді: зб. ст. міжнар. наук. конф. для студ. та аспір. «Обличчя соціальної держави» в рамках проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді», (Київ, 22–23 берез. 2006 р.) / [упор. Т. Л. Лях; передм. Т. П. Басюк]. – К. : Християнський дитячий фонд, 2006. – С. 61–70.

5. Львовичкіна А. М. Моделювання розвитку екологічної культури студентської молоді / А. М. Львовичкіна // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. – 2014. – Вип. 2.13 (109). – С. 127–131.

6. Специфіка волонтерського руху як суб'єкта соціальної роботи в умовах середньої загальноосвітньої школи: Випускна кваліфікаційна робота. – Тотьма, Тотемський педагогічний коледж, 2009. – 108 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://bukvar.su/sociologija/71589-Specifika-volonterskogo-dvizheniya-kak-sub-ekta-social-noiy-raboty-v-usloviyah-sredneiy-obsheobrazovatel-noiy-shkoly.html>

7. Янц Н. Д. Основи діяльності волонтерів : Курс лекцій. / Н. Д. Янц. – Переяслав-Хмельницький : Кафедра загальної і соціальної педагогіки, 2009. – 119 с.

Рецензент: д. пед. н., проф. Щербяк Ю.А.